

Scriptie (5): stijl en taalgebruik

Mr. L.J.A. Pieterse*

'Aan schrijvers zie je niet wat ze doen', zo is wel gezegd. 'Het gebeurt in hun brein, en wat dat is, merk je pas als je het, gedrukt en gekaft, openslaat.'¹ Een fraaie observatie die in wezen ook geldt voor een student die een opstel aan het papier toevertrouwt. Daarbij is het zaak, om maar meteen ter zake te komen, dat hij voor ogen houdt voor wie hij schrijft, wie met andere woorden, zijn 'publiek' is. In eerste instantie zullen de vruchten van zijn – niet zelden noeste – arbeid worden gelezen door de begeleidende docent, de proeflezer bij uitstek, en later ook wel door een tweede lezer of, ook dat komt voor, een commissie. Het is hoe dan ook van belang dat het geschrevene goed te volgen is voor degenen die niet zijn gespecialiseerd op het terrein dat de student in kaart heeft gebracht. Het is daarom noodzakelijk dat de begrippen die de student gebruikt worden gedefinieerd, althans naar behoren worden uitgelegd, tenzij ze zo gangbaar zijn dat over de betekenis ervan geen enkele twijfel kan bestaan. Wie bijvoorbeeld over de innovatiebox in de vennootschapsbelasting schrijft, mag er niet van uitgaan dat het vakjargon dat zich in dat deel van het fiscale recht heeft ontwikkeld, zonder meer bij eenieder bekend is. De student is degene die bij uitstek deskundig is (geworden) op het terrein van zijn onderzoek en het ligt (daarom) op zijn weg de lezer bij de hand te nemen.

Naast de vraag voor wie een student schrijft, is het belangrijk om stil te staan bij de vraag hoe de aanstaande fiscalist schrijft, waarmee het domein van stijl en taalgebruik wordt betreden en het belang daarvan kan moeilijk worden overschat. Recht bedrijven is immers bij uitstek een talige aangelegenheid en een verkeerd geplaatste komma,² een ongelukkige woordkeuze of een formulering die net even te achteloos op papier is gezet, kan de betekenis van een zin en daarmee de boodschap drastisch veranderen. Er zijn oneindig veel fouten te maken en het 'is zo gemakkelijk om slechte zinnen te schrijven dat elke goede zin een wonder is'³, zo kan zonder overdrijving worden gezegd.⁴

Bij het schrijven komt het in belangrijke mate aan op ritme, ook wel de adem van de tekst genoemd. En dat heeft voor een niet onbelangrijk deel met *stijl* te maken. Er zou zelfs gezegd kunnen worden dat ritme en stijl te vereenzelvigen zijn, maar zover zou ik niet willen gaan. Bij stijl wordt nogal eens gedacht aan een gekunstelde vorm van schrijven. Maar met stijl doel ik 'op de stem, dat onherleidbare en altijd herkenbare en levende iets'.⁵ Om die stem te vinden, is veel oefening noodzakelijk en dat kost tijd, maar die zal niet zelden schaars zijn. Uiteraard kan een auteur die zijn stijl verder wil ontwikkelen te rade gaan bij bekende schrijvers. Vooral als de stijl van een schrijver goed is, 'herkennen wij hem onmiddellijk als behorende bij die auteur en niet bij iemand anders, en zulks, wonderlijk genoeg, zonder dat wij die stijl ooit volledig kunnen analyseren'.⁶ Daarmee wil gezegd zijn dat stijl deels ongrijpbaar blijft en ook dat eigenlijk geen enkele schrijverseigenschap die in het fiscale domein van pas komt, zoals overtuigingskracht, de gave van het vinden van geschikte vergelijkingen, snedigheid of ironie, kan worden verworven door het bij het lezen van goede voorbeelden te laten. Wel valt er van 'echte' schrijvers het nodige op te steken, al gaat het vaak om aanwijzingen met een enigszins willekeurig karakter, zoals: 'Hoed je voor clichés, schrijf (...) heldere zinnen die volgen op goedlopende andere zinnen. Gebruik geen vage of subjectieve bijvoeglijke naamwoorden.'⁷ Maar een auteur 'word je door te schrijven, geduldig en volhardend, zonder ooit het geloof te verliezen in wat je schrijft'.⁸ Dat 'wat' is belangrijk, want in een werk van wetenschappelijke aard draait het om de inhoud. Om de denkrichtingen die de auteur voor ogen heeft goed over het voetlicht te brengen, is het van belang dat hij weloverwogen gebruik maakt van taal en woorden en uitdrukkingen zo gebruikt dat zij het juiste effect sorteren.

Bij *taal- en woordgebruik* gaat het om een bewuste, opzettelijke keuze. De woorden kunnen zo zijn geselecteerd dat een ambtelijke of afstandelijke taal ontstaat. Een auteur kan zich ook van ironisch woordgebruik bedienen of beeldend schrijven of – een stap verder – metaforen gebruiken. Bij insinuerend taalgebruik, dat wil zeggen zinspelen op iets

* Verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

1 J. Roodnat, 'Eindelijk iemand zien schrijven', *NRC Handelsblad*, 22 september 2011, p. 9 van het Cultureel Supplement.
2 Zie over onder meer geruchtmakende ongevallen die er door een al te luchtig kommagebruik zijn geweest: W. Daniëls, *De geschiedenis van de komma*, Sdu Uitgeverij Koninginnegracht, Den Haag 1994.
3 T. Wierenga, *Ga niet naar zee*, De Bezige Bij, Amsterdam 2010, p. 30.
4 'Ik zie mijn eigen fouten, als het te laat is, altijd héél goed in en onverbiddelijker dan welke criticus', aldus Louis Couperus in 'Hoe een roman geschreven wordt', *De Haagsche Post*, 21 juli 1920. Een heruitgave van deze tekst verscheen in 1984 bij Birnie en Te Wechel te Deventer.

5 Zo vertelde de schrijfster Mary McCarthy in een interview, opgenomen in: *De ontdekking van de literatuur. The Paris Review interviews*, De Bezige Bij, Amsterdam 2007, p. 125.
6 G. Reve, *Zelf Schrijver Worden*, vierde druk, De Bezige Bij, Amsterdam 2011, p. 40 ('De goede auteur doet daarbij iets dat wij nooit geheel kunnen voorspellen, maar dat toch op geheimzinnige wijze aan onze verwachtingen beantwoordt.').
7 Aldus schrijver Gustaaf Peek in een interview ('Een knagend geweten is de uitzondering.'), dat is verschenen in *NRC Handelsblad*, 5 augustus 2011, p. 6-7.
8 A. Kristof, *De analfabete*, Van Gennep, Amsterdam 2006, p. 66.

zonder het te zeggen, zijn morele vraagtekens te plaatsen, maar daaraan moet meteen worden toegevoegd dat zij de gebruiker van deze figuur een flinke dosis voldoening kunnen schenken. Wie de dingen wel bij de naam wil noemen, zal bemerken dat een woord nogal wat betekenissen kan hebben. Wat bedoelt iemand als hij opmerkt dat een vaststellingsovereenkomst 'ongeldig' is of dat een 'derde te goeder trouw' beschermd wordt? Wat is 'ongeldig', wie is de 'derde' en wanneer is deze 'te goeder trouw'? Daarom is het van groot belang dat een student zich zuiver tracht uit te drukken. Zoals Pitlo betoogt:

*'Wie geen zuivere terminologie tot zijn beschikking heeft, kan niet scherp formuleren en kan dus zelfs niet scherp denken. A fortiori doet dit bezwaar zich gevoelen als twee of meer personen uit elkaars termen de daar achter liggende bedoeling moeten trachten op te sporen.'*⁹

Het is daarom zaak om bij de woordkeuze rekening te houden met de (mogelijke) interpretaties van de lezer.¹⁰ In dat kader is het bijvoorbeeld goed om te weten hoe de lezer de tekst verstaat, althans zou kunnen verstaan, maar daarover is moeilijk iets met stelligheid te zeggen ('Ieder mens is een wereld op zichzelf, hermetisch afgesloten voor ieder ander en van ieder ander. Niemand weet wat een ander ziet, noch welke zijn associaties zijn bij de geur van een roos of bij de inzet van het volkslied. Al wat wij ondergaan en tot uiting brengen is subjectief getint. Zo is het ook met onze waardering van woorden.'¹¹).¹²

Zo is, om wat meer de diepte in te gaan, een prototype 'slechts een van de vele soorten referentiepunten die mentale toegang bieden tot de relevante conceptuele specificaties van woorden'.¹³ Deze – minder alledaagse – uitspraak vormt de derde stelling bij een proefschrift dat een taalkundige een paar jaar geleden verdedigde. Het door haar betoogde lijkt ingewikkelder dan het is. Of, om concreter te worden, iets hoog is, of heel geel of rood, bepalen mensen niet alleen door een vergelijking met het gemiddelde. Volgens de auteur zijn er zo'n zes à zeven verschillende referentiepunten die ook als 'maatstaven' kunnen worden aangeduid. Hoger kan hoger dan gemiddeld betekenen of, een andere mogelijkheid, hoger dan ideaal of hoger in vergelijking met het menselijk lichaam, om enkele voorbeelden uit het onderzoek te noemen. Welke referentiepunten worden gebruikt als het gaat om 'de mentale toegang' tot juridische begrippen waar

fiscalisten mee te maken hebben, is naar mijn weten niet onderzocht. Bij begrippen als 'draagkracht', 'persoonlijke omstandigheden', 'zakelijke overwegingen' of – om een voorbeeld van alle tijden te noemen – 'rechtvaardigheid' zal eenieder geneigd zijn om zijn of haar eigen maatstaf te hanteren, zeker als het begrip niet is uitgekristalliseerd en de auteur verzuimt om de context van het door hem gebruikte woord duidelijk te maken. Ook zo bezien is taal- en woordgebruik geen vrijblijvende aangelegenheid, en dat is meteen ook de (belangrijkste) boodschap die ik wil meegeven.

-
- 9 A. Pitlo, *Het systeem van het Nederlandse privaatrecht*, zesde druk, H.D. Tjeenk Willink, Groningen 1975, p. 454 ('Terminologie'). Deze passage is ook te vinden in de elfde druk, Gouda Quint, Arnhem 1995, p. 13-14.
- 10 Vgl. M. Februari, 'De macht van taal', *NRC Handelsblad*, 11 juli 2011, p. 16: 'Interpretatie is macht. (...) Of liever gezegd – sta je interpretatieruimte nooit volledig af (...)'
- 11 A. Pitlo, *Het systeem van het Nederlandse privaatrecht*, zesde druk, H.D. Tjeenk Willink, Groningen 1975, p. 18.
- 12 Zie over de wisselwerking tussen schrijver en lezer: L.J.A. Pieterse, 'Lees maar, er staat wat er staat' (Opinie), *NTRF* 2010/769, p. 1-2.
- 13 E. Tribushinina, *Cognitive Reference Points. Semantics Beyond the Prototypes in Adjectives of Space and Colour* (diss. Leiden), 2008, p. 459 e.v.